

LAKI ILDIKÓ

A SZOCIALISTA IPARVÁROSOK KÜLÖNBÖZŐ FORMÁI. SZÁZHALOMBATTA AZ IPARVÁROSOK SORÁBAN

„Mi egyáltalán az urbanisztika, és honnan ered ez a megnevezés? Korábban és itthon városépítésnek, városrendezésnek, városépítéstannak mondtuk. De ezek a megnevezések szűknek bizonyultak, egyrészt mert mindinkább nemcsak a városokról volt szó [...] másrészt nemcsak az építésről, a rendezésről, hanem a tágabb – történelmi, közgazdasági, szociológiai, pszichológiai és egyéb összefüggésekről [...] mondhatni a társadalom olyan fejlődéséről, lehetőségeiről, igényeiről, amelyek többé-kevésbé meghatározzák, előrevetítik azt, hogy milyen életkeretekben, milyen városokban élünk, éljenek utódaink – milyen lesz hát ilyen értelemben a jövő”.¹

„A Százhalom terület – vagy település elnevezéshez a Jordanestől Anonymuson keresztül a XX. századig eltelt több mint másfél évezred alatt számos monda és legenda fűződött. Arany János szintén említi Százhalomot a Csaba-trilógia Keveháza című gyönyörű betét-költeményében, amelyhez 1853-ban azt a saját jegyzetet fűzte, hogy Százhalom »ma Bata helység a Duna jobb partján«. Százhalombatta területén azonban már sokkal korábban, az őskorban megtelepedtek embercsoportok, mivel a kedvező földrajzi környezet – Duna közelsége, halászat lehetősége, löszdombok kiemelkedése – biztosította mind a megélhetéshez, mind pedig a védelemhez szükséges feltételeket.”²

A 20. század második felében Százhalombatta az épülő szocialista iparvárosok közül utolsóként „alakult át” s teremtette meg életterét a ma MOL Rt. és Dunai Erőmű Rt. néven működő iparvállalatainak köszönhetően. A város és terei tehát a kezdetektől fogva igen ellentmondásos szerepeket hordoznak magukon. Az új iparvárosok sorából kinőtt település 1960 óta mind az ipari tevékenységek, mind pedig társadalmi szerveződés szintjén komoly feladatokat vállalt magára. A település feladatai között a helyi lakosság összetartó erejének kiépítése mellett az intézmények aktív szerepvállalása ugyanolyan szerepet kapott, mint a helyi ipar-, valamint lakáspolitikai területe.

-
- 1 GRANASZTÓI PÁL: *Városaink sorsa. Az urbanisztika jelene és jövője*. Budapest, 1976. Magvető Kiadó. (Gyorsuló idő.) 21. p.
  - 2 RUMI IMRE: *Városépítészet az önkormányzatban. Százhalombatta a XX. század végén*. Százhalombatta, 1998. Modulus-R Bt. 18. p.

A város 20. és 21. századi fejlesztései az iparra alapozva, de a különféle újítások jegyében alakulnak, ilyennek tekinthető az új ipari szerepek keresése és megtalálása (ipari parkok létrehozása), valamint a különféle kulturális törekvések (Summerfest Fesztivál, Városi Konferencia Központ létrehozása) megvalósulása.

A város ipari szerepét megtartva tehát a 21. század modern ipari településeként működik napjainkban, jövőjét azonban számos veszély fenyegeti, amelyekkel a városnak hosszútávon számolnia kell.

A település rövid története

Százhalombatta nevét a határában elterülő vaskori halmokról kapta. A legkorábbi településre utaló nyomok több mint 5000 évvel ezelőttről, az újkőkorból származnak, de a terület intenzív betelepítésére a Kr. e. 2. évezred folyamán, a bronzkorban került sor.

Százhalombatta területén – mivel kedvező fekvése párosult a Duna közelségével, a halászati lehetőségekkel, valamint a jó termőfölddel – már az őskorban letelepedtek az emberek. A paleolitikum embere nagy valószínűséggel a mai Óváros-Téglagyár (Földvár) környékét részesítette előnyben – erre utalnak a különböző történelmi jellegű tárgyak, épített emlékek. A téglagyári telepet, a tell-telepet csak a középső bronzkorban alakították át földvarrá, amelynek nyomai a mai napig láthatóak. A bronzkorban négy kultúra lakói követték egymást, a Nagyrév-, a Vátya-, a Halomsíros- és az urnamezős-kultúrák képviselői. A vaskor korai szakaszához, a Hallstatt periódushoz kapcsolhatóak a Földvartól nyugati és dél-nyugati irányban egészen Érdig húzódó halomsírok, az ún. „százhalmok”, amelyek a város elnevezésében is kiemelt szerepet kaptak. Bátorokleveles említése azonban csak az 1318-as évekre tehető. A magyarság honfoglalása idején a mai Százhalombatta – ahogy ezt Anonymus is említi – a fedelmi szállásterülethez tartozott. A terület benépesedése a X. és XI. századra tehető, a római tábor környékén kialakult középkori település Bátor falu. Az itt élők helyben talált kövekből, az egykori erődítmény anyagából építették fel templomukat. Erre bizonyíték a Károly Róbert uralkodása idejéből származó említés. A budai káptalan által kiállított iratban Tisza tárnokmester éti (Érd) birtokba iktatásához elrendelt határjáráskor e szomszédjának hívták a falut, s tettek említést a batorfalvi szigetről a Dunán.³ Bátor a késő középkorban kettévált: Alsó- és Felsőbátóra.

---

3 *A Dél-Buda környéki kistérség kézikönyve*. Budapest, 2003. CEBA Könyvkiadó. 34. p.

Százhalom középkori településmagja a mai óváros részén található, nevét – valószínűleg – a környékén lévő halmokról kapta. Kézai Simon településnévként „Zazholm”-ot használta. A török kor után csak Százhalom indult fejlődésnek újra, melyet a betelepülő szerbek Battának neveztek el.

A 17. század folyamán igen sokan jutottak földhöz a környéken élők közül, mivel számos kedvezmény segítette a letelepedőket. Tömeges letelepedés azonban mégis csak a 18. század folyamán indult meg, melynek eredményeként a II. József kezdeményezte 1784–1787. közötti időszakban végzett népszámláláskor 493 fő jegyezte lakhelyeként a települést.

1863-ban már 882 fő lakott a településen; közöttük szerbeket, tótokat és magyarokat egyaránt találunk. A lakosság fő megélhetési forrása ekkor a mezőgazdaság, valamint a halászat. Ipari munkalehetőséget csak a néhány évvel később alapított Bhon-Drasse Társaság téglagyára biztosított.

A gyár, amelyet az óbudai székhelyű Bhon-Drasse Társaság létesített a délbudai térség téglagyaraként, 1896-ban kezdte meg működését, az Érd-Batta közötti lösz dobok déli részén a Duna-partján. A téglagyár területén található egyéb épületek, mint pl. a kultúrház és a gangos lakóház is ezekből a téglákból épült. Később megépült a téglagyár melletti kikötő, amely lehetővé tette, hogy Magyarország déli városaiba uszályokon keresztül juttassák el a téglákat.⁴ A gyár 1916-ban végül bezárta kapuit, bár az 1920-as években még egy próbálkozással élve, a gyárat újraindították, de csak ideiglenes jelleggel.

1. kép. A Bhon-Drasse által létrehozott Téglagyár (saját fotó, 2008.)

4 RUMI 1998. 21. p.

1903-ban a település neve Battáról Százhalombattára változott, (bár egyes források szerint már 1898 óta hívják így a települést) amit egyébként az akkori battai képviselőtestület nem fogadott szívesen, mivel tetszésüket a Dunabatta, Árpádbatta, Budabatta, Magyarbatta elnevezések nyerték el, azonban ezeket az elnevezéseket az Országos Községi Törzskönyv-bizottság elutasította.

A település benépesedése 1900-as évek elején is folytatódott, a lakosság-szám ekkorra már elérte az 1200 főt. Gyökeres változást a község országos közlekedési hálózatba történő bekapcsolása jelentette. Ez magába foglalta az 1896-ban üzembe helyezett Budapest-Eszék vasútvonalhoz való csatlakozást, s már ekkor, 1911-ben két vágányon futott, ami kedvezően hatott a település kereskedelmére, áruellátására, valamint az ingázó munkavállalók körére. A település élettere is fokozatosan a helyi lakosok szolgálatába állt, ezt támasztja alá a különböző intézmények létrejötte is, mint például az 1908-ban megalakult – vegyeskereskedést, vendéglőt üzemeltető – Hangya Szövetkezet, 1920-ban a tejszövetkezet és 1921-ben a hitelszövetkezet. A település helyzetében további előrelépést az 1930-as évek végi, dr. Matta Árpád és András József földbirtokosok által javasolt parcellázás jelentett volna, amely egy fürdővárosi rész kialakítását tűzött ki célul. A tervezők a Duna parti területeken fekvő Árpád-fürdőváros és András-Dunatelep hét kilométeres strandjának kialakításával a magyar lúdó felépülését tették volna lehetővé, amelyhez kapcsolódóan még telkeket is árusítottak a dunatelepi részen. Az ajánlatban kiemelték a főváros közelségét, a jó közlekedést, a kedvezőbb életfeltételek megteremtésének esélyét, a tisztviselők számára pedig 10%-os kedvezményt javasoltak. Minden erőfeszítés és kedvezmény ellenére a javaslat nem talált támogatókra.

A II. világháborút követő években a település fejlődése rövid időre megkedt. Ennek az 1950-es évek iparpolitikai határozatai vetettek véget, amelyek az akkori kormány döntése alapján Százhalombattán egy hőerőmű és egy kőolaj-finomító építését tűzték ki célul. A szocialista ipartelepítés utolsó fázisában létrejött finomító és a Dunamenti Hőerőmű tehát olyan szereplőkké váltak, amelyek hosszú távra megalapozták a város stabil gazdasági helyzetét. A (mai nevén) Dunamenti Hőerőmű ZRt. helyzete a rendszerváltás után megingott, a MOL NyRt. viszont fokozatosan vált Magyarország vezető iparvállalatává.

A nagyarányú iparfejlesztés hatására a város gyors fejlődésnek indult, a település lakosság-száma látványosan emelkedett, az ország különböző részeiből települtek ide munkások és értelmiségiek. Az iparosítási törekvések mellett 1962-ben megkezdődött a lakótelepek építése, amelyek a két ipari létesítmény dolgozóinak biztosítottak megfelelő lakó- és életkörülményeket. A lakóházak építésével párhuzamosan megindult a közintézményesítés; megjelentek a különböző üzletek, kisebb kereskedelmi ellátó egységek, óvodák, iskolák, az or-

vosi rendelő és az első gyógyszerár, valamint a kulturális, szórakoztató intézmények.

1970-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a 6/1970. sz. határozatában Százhalombattát várossá nyilvánította. Ezzel a döntéssel további fejlesztések indulhattak meg a városban, a városodás és városaisodás folyamatainak eredménye pedig egyre nyilvánvalóbbá vált. Ezt bizonyítják az új közintézmények, amelyek közül kiemelkedett az 1966-ban létrehozott 1.sz. Általános Iskola, az 1973-ban felépült Eötvös Loránd Általános Iskola, az 1978-ban átadott Arany János Általános Iskola és Nyolcosztályos Gimnázium, majd 1977-ben a város szocialista építészetének egyik képviselője, a lakosság számára nélkülözhetetlen szociális ellátórendszer, a városi Szakorvosi Intézet is megépült.

A kulturális és oktatási intézmények közül az 1982-ben átadott Sportcsarnokot, valamint az ugyanebben az évben átadott Városi Strandot kell megemlíteni, az 1985-ben működését megkezdő Barátság Művelődési Központot és Városi Könyvtárat, a ma már Hamvas Béláról elnevezett kulturális intézményt. A kultúra iránti igény kielégítésére szolgáltak emellett a klubok, kulturális csoportosulások, amelyek a helyi kis közösségek megtartásában és újjáéledésében,

2. kép. *Matrica Múzeum.* (Saját fotó, 2008.)

3. kép. *Polgármesteri Hivatal a város szívében.* (Saját fotó, 2008.)

a hagyományok őrzésében rendelkeztek kiemelkedő szereppel, illetve a régi és az újonnan betelepülő lakosok közötti kapcsolatok kiépítésének pilléreiként is szolgáltak. A közintézmények utolsó nagyberuházásai közül az 1987-ben felépült muzeális intézményt, a Matrica Múzeum, továbbá a helyi szakemberek képzésében jelentős szereppel rendelkező Széchényi Ferenc Szakközépiskola érdemel említést.

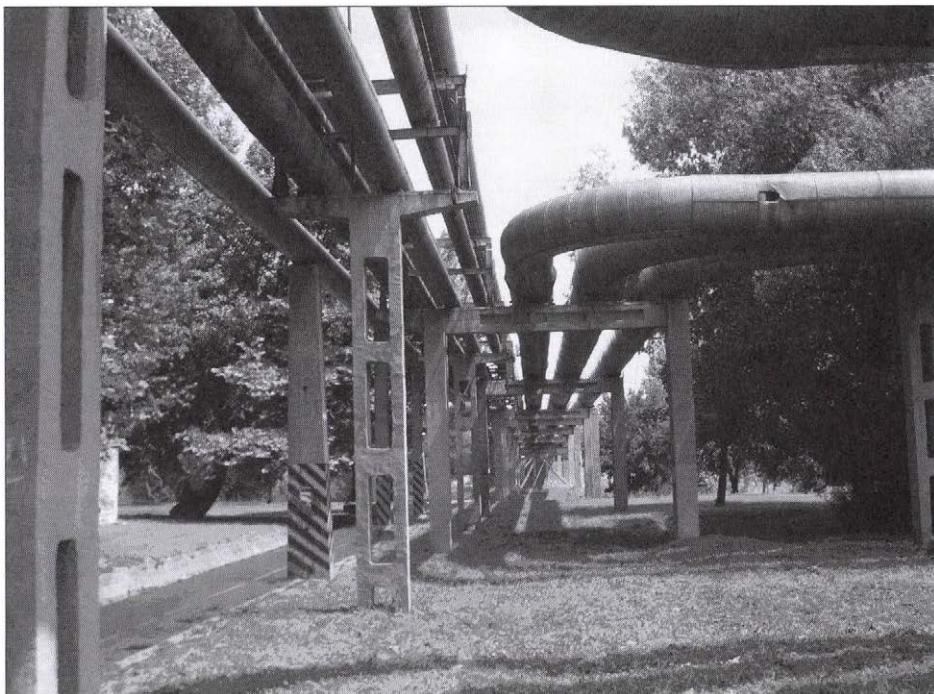
A település életében a rendszerváltás igazán nagy törést nem okozott, a város továbbra is megtartotta vezető iparvárosi szerepét mind országosan, mind pedig a fővárosi agglomerációban. Az önkormányzat fő célja továbbra is az extenzív fejlesztésről az intenzív, az életminőséget javító fejlesztésekre való áttérés, ezek előtérbe helyezése. A lakótelepek építése háttérbe szorul, ezért a település terjeszkedése a kertvárosi területek és egy új családi házas városrész, az úgynevezett Urbárium irányában folytatódott. A lakosság életkörülményei javultak, mivel a település az 1960-as évektől folyamatosan a minőségi élet kialakítását helyezte előtérbe. Ezt támasztják alá azok a kívánalmak, amelyek az iparvállalatokkal szemben megjelentek. Az 1990-es évek elejére a környezetszennyezés kiemelt és sürgősen megoldandó feladatokat hárított a tanács, később pedig he-

4. kép. Lakótelep az ezredforduló küszöbén. (Saját fotó, 2008.)

lyi önkormányzat hatáskörébe. Ennek megoldásában a hivatalon kívül a város két aktív ipari szereplője is kereste az együttműködést, miután a problémát ők maguk indukálták. Az 1990-es évek végére, a gazdasági egységek új technológiára való áttérésével a környezetszennyező hatás felszámolódott.

További súlyos problémát jelentett a helyi társadalom megtartása és megrendtségéből való kimozdítása. Az 1990-es évektől megemelkedett azoknak az ingázóknak az aránya, akik napi rendszerességgel Budapestre, illetve a környék településeire járnak el dolgozni. Ez Százhalombatta esetében megközelítőleg 3000-3500 főt jelent. Az ingázók többsége néhány év elteltével úgy dönt, inkább munkahelyéhez közel költözik, tartós életteret kialakítva. Ez többségében az értelmiségiek és szakemberek körében jellemző, ezáltal viszont jelentős átrendeződés látható a helyi értelmiségi rétegben. A városban maradt értelmiségi csoport elsősorban az iparvállalatokhoz, a különböző oktatási, kulturális és önkormányzati intézményekhez kötődött, helyi, de egyre inkább környékbeli lakosként. Ebből adódhat az is, hogy a helyi társadalom bizonyos szintű szétesése megkezdődött. Ennek orvoslására a város vezetése olyan programokat, kezdeményezéseket (egészségügyi program, kulturális és oktatási koncepció)

5. kép. A Barátság Kőolajvezeték útja a városban. (Saját fotó, 2008.)

vezetett be, amelyek a város lakóinak megtartását, helyben maradását tűzik ki célul.

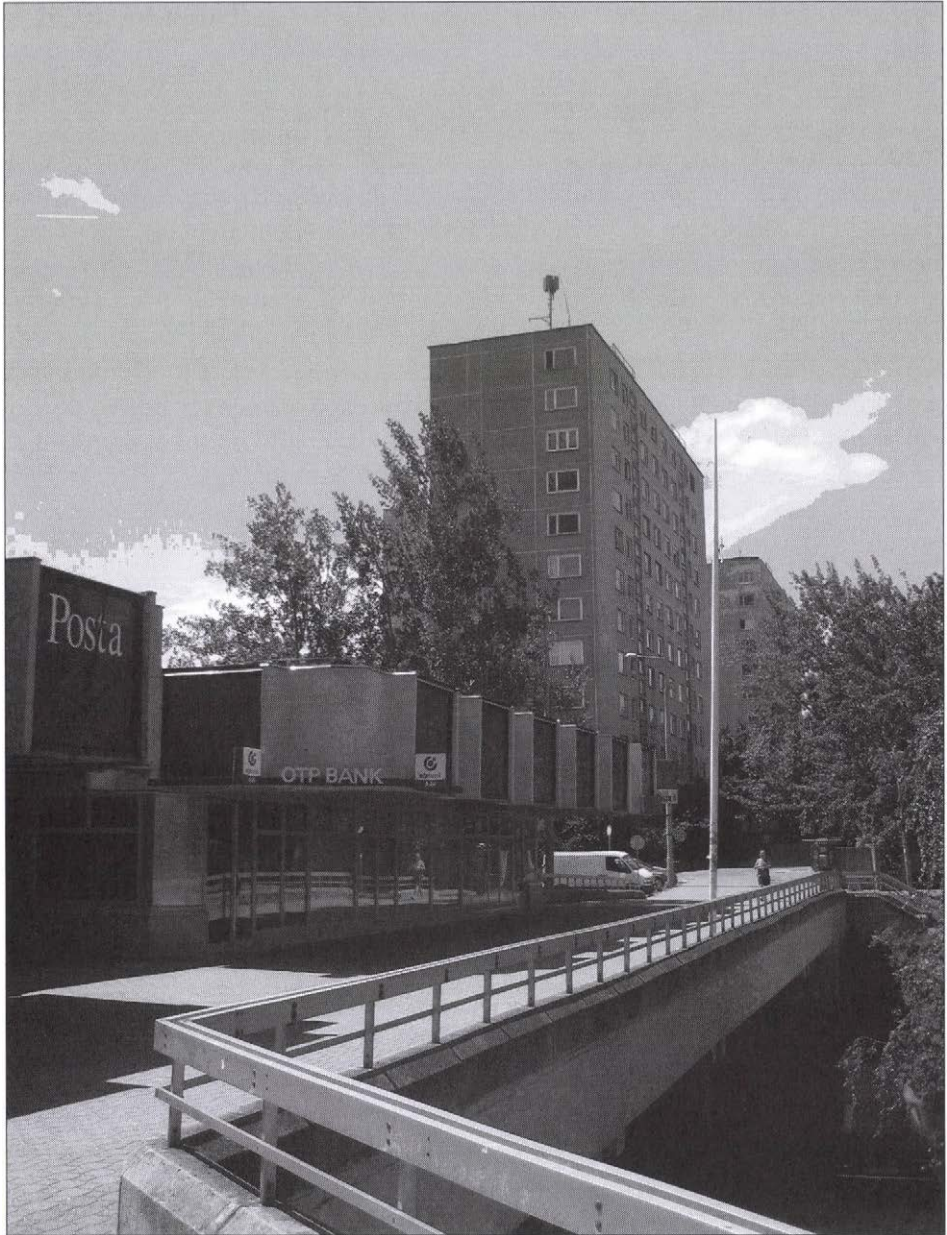
Százhalombatta a III. évezred küszöbén gazdasági, társadalmi és politikai területén egyaránt bebizonyította, hogy Magyarország vezető városai közé tartozik. E szerep töretlen megtartásához elengedhetetlen a megfelelő lakó-és életkörülmények biztosítása, a munkalehetőségek megteremtése, a lakások folyamatos felújítása, illetve karbantartása, továbbá az újabbnál újabb beruházások beindítása.

Ez viszont egyre inkább egyértelművé teszi, hogy a település elsődlegesen a fenntarthatóságot, és hosszú távon a minőségi életér jövőjét kívánja megteremteni lakosai számára. Létfenntartásának tekinti az új vállalkozók betelepülését, a modern lakóhelyek kialakítását, a lakások való kedvezményes hozzájárulás lehetőségét, továbbá a város érdekeit szem előtt tartó helyi politikai döntéseket, azok szakszerűségét, megfontoltságát, társadalmi hasznosságát.

A minőségi és fenntartható életkörülmények megvalósítása érdekében a város az ezredforduló küszöbén öt fejlesztési irányt fogalmazott meg. Ezek között szerepelt az önkormányzati intézmények működésének racionalizálása, a humánszolgáltatások minőségi szinten tartása és fejlesztése, a város regionális szerepének kiemelése, és a már meglévő területi, térségi kapcsolatok fejlesztése, valamint újak kiépítése. A város nagymértékben épít a helyi vállalkozásokra, előtérbe helyezi azok fellendülését, s a nagyvállalatoktól független vállalkozások befogadását. Mindezeket a település múltjának figyelembe vételével, a jelenre, de leginkább a jövőre összpontosítva, a lakosság bevonásával, a helyben élők érdekében teszi.

Fejlesztési tervek az ezredforduló után

A város és vezetése az elmúlt húsz esztendőben számos kezdeményezést, tervet és koncepciót készített a település fejlesztése érdekében. A gazdasági, politikai és társadalmi szintű kezdeményezések jelenleg is a helyi társadalom megtartását helyezik előtérbe, hasonlóan az 1960-as és 1970-es évekhez. Kiemelt szerep illeti meg a Közoktatási Esélyegyenlőségi Tervet (2007), továbbá a település egészének fejlesztésére irányuló Százhalombatta Településfejlesztési Koncepciót (2008), pontosabban annak aktualizált változatát, valamint az Európai Unió regionális programok pályázataihoz nélkülözhetetlen Integrált Városfejlesztési Stratégiát (2008). A koncepciók tartalma – az elemzések után elmondható – realitáson alapul, a megvalósításokhoz szükséges elképzelések és az ehhez szükséges pénz pillanatnyilag még a város rendelkezésére állnak, de továbbra

6. kép. *A szocialista városépítészet remekei.* (Saját fotó, 2008.)

7. kép. *Kifelé a városból.* (Saját fotó, 2008.)

is a két működő nagyvállalat lététől függ a városfejlesztés irányvonalainak korszerű alakulása.

A város folyamatos fejlődésében meghatározóak a nyertes hazai és nemzetközi pályázatok. Bizonyítja ezt az is, hogy az Önkormányzat 2009-ben nyolcszáz millió forintos uniós támogatás nyert a város főterének rekonstrukciójához. A város jelenlegi fejlesztése éppen olyan hangsúlyos, mint az 1960-as években volt, egyetlen komoly különbséggel: belülről jövő eltökéltséggel, de természetesen nem politikamentesen.

Befejezésként

Százhalombatta, e Budapesttől 30 km-re fekvő kis komfortos település a rendszerváltás után is képes volt megtartani hagyományos iparváros szerepét a szükségszerű technikai újítások mellett. A közel 18 000 fős lakosság, bár számos társadalmi juttatásban, szociális támogatásban részesül, komoly dilemmát jelent a városnak, hiszen ezt folyamatossá, de legfőképpen fenntarthatóvá kell, hogy tegye. Ennek következtében az ezredforduló után a város új programjai és koncepciói a helyi társadalom megtartásában jelentős előrelépéseket hoztak, s ezzel párhuzamosan meghatározzák a társadalommal szemben támasztott igényeket, elvárásokat is. A város közoktatási esélyegyenlőségi elképzelései kiemelt figyelmet fordítanak az oktatásban részt vevő fiatalokra és szüleikre, azokra, akik a helyi intézményrendszer által nyújtott lehetőségeket részben vagy egészben kihasználják. A Terv akkor lesz irányadó, ha a helyi társadalomban jelenlévők egyre nagyobb számban veszik igénybe az oktatás különböző helyi szegmenseit, helyben folytatják tanulmányaikat, belátják, hogy minőségi oktatást a település intézményei képesek biztosítani. Természetesen ez további dilemmát von maga után – gondolva a helyi összetartó erőre, a közösségi kezdeményezések csoportjára.

Mindez azonban attól is függ, hogy a város lakói számára Százhalombatta jelenti-e az életteret, a lakóhelyet és a munkahelyet. A fejlesztési tervek minden esetben további lépéseket jelentenek egy városnak, ebben az esetben Százhalombattának is, hiszen a település életterének kialakításában nélkülözhetetlenek jól komponált hosszú távú fejlesztések.